

BR /121/A5
Acronym : FOOD4SUSTAINABILITY
October 2013-June 2018

Samenvatting

<http://www.food4sustainability.be/>

Dit project had als doel de transformatie van individuele motivaties, sociale waarden en collectieve visies in de transitie van het agrofoodstelsel te bestuderen. De specifieke hypothese betreft de noodzaak om hybride governance arrangementen uit te bouwen die een systemische aanpak mogelijk maken, waaraan zowel actoren van het reguliere agrofoodstelsel als actoren uit niche of grassroots innovaties deelnemen. Het onderzoek heeft drie transitiepaden geïdentificeerd waarvoor we aanbevelingen formuleren: (1) verandering geleid door grassroots innovaties, (2) verandering geleid door mainstream actoren en (3) hybride regelingen. Wat is het potentieel van deze grassroots innovaties voor de hervorming van voedselstelsels? Een mogelijkheid is dat de grassroots innovatie eenvoudig samengaat met het reguliere regime, niet tijdelijk maar voor een lange periode, waardoor een vorm van 'diversiteit binnen het voedselstelsel' wordt gecreëerd. Transitietheoretici benadrukken echter de noodzaak om met de mainstream actoren te interageren om deze mogelijk te transformeren. Daarom richtte dit project zich zowel tot basisinitiatieven die dergelijke diversiteit binnen het voedselstelsel bevorderen als op interacties met reguliere actoren die de transformatie van het bestaande regime beïnvloeden.

De algemene hypothese van het onderzoek is dat om een driver te zijn voor duurzaamheidstransities, veranderingen in de motivaties van de actoren, sociale waarden en visies systemisch moeten zijn:

- Een eerste specifieke hypothese is dat transformaties van motivaties, waarden en visies niet alleen moeten bijdragen tot betere strategieën in het realiseren van de activiteiten, maar ook betrekking moeten hebben op een systemisch begrip van de problemen;

- Een tweede specifieke hypothese van het onderzoek is dat hybride governance regelingen met actoren, die verschillende visies op de toekomst van voedselsystemen hebben, een belangrijke voorwaarde zijn om lock-in-effecten te overwinnen en om de betrokken actoren in het transitieproces te betrekken.

Om de bijdrage van deze twee hypothesen aan de verklaring van duurzaamheidstransities in agrofoodsystemen te onderzoeken, organiseerde dit project een reeks terrein onderzoeken met actoren binnen het agrofoodstelsel in België. De eerste reeks terrein onderzoeken heeft betrekking op de zogenaamde alternatieve voedselnetwerken, waarvan het expliciete doel is om een alternatief model voor het agro-industriële systeem te bouwen. De tweede reeks terrein vragen richt zich op marktinnovaties en maatschappelijk verantwoord ondernemen door mainstream actoren van het voedselsysteem.

De bijdrage van alternatieve voedselnetwerken

We voerden face-to-face terrein interviews uit bij 104 collectieve voedsel aankoopgroepen (groepen van 10 tot soms 100 families die collectief voedselmanden aankopen bij de boer-producent) in de drie Belgische gewesten. Het interview sample is opgebouwd vanuit een grote diversiteit aan geografische realiteiten, waaronder 3 grote stedelijke gebieden, 2 kleine stedelijke gebieden en 2 niet-stedelijke gebieden. Omdat we de mogelijke netwerkeffecten wilden identificeren, werden in elk gebied een aantal collectieve voedsel aankoopgroepen binnen een straal van 30 km gekozen. Alle ondervraagde organisaties hadden een economisch stabiele samenwerking met de producent ontwikkeld en allen lieten een stabiel of groeiend lidmaatschap zien.

Twee belangrijke resultaten vallen op. Ten eerste is een belangrijk element de constructie van duurzaamheidstransitie als een multidimensionaal concept, dat veel verder gaat dan het discours van economisch regionalisme of tevredenheid van individuele consumenten. In het bijzonder wezen de coördinatoren van de groepen erop dat het concreet experimenteren met duurzame veranderingen in de levensstijl een van de belangrijkste doelstellingen van de organisatie is en dat zij meer steun geven aan duurzame landbouwmethoden dan aan het bevorderen van korte markt ketens. Verder breidde dit sociale netwerk in een aanzienlijk aantal van de geïnterviewde groepen uit tot expliciete partenariaten met bredere clusters van sociale en ecologische initiatieven, in het bijzonder met de leden van de transitiebeweging ("towns in transition", naar de beweging geïnitieerd door Rob Hobkins).

Ten tweede begunstigen de collectieve voedsel aankoopgroepen grotendeels de gedecentraliseerde wijze van coördinatie voor het organiseren van de sociale netwerkcomponent, in vergelijking met meer gecentraliseerde wijzen van coördinatie. Vooral gecentraliseerde netwerken met nationale of regionale autoriteiten scoren erg laag in de vragen van de enquête met betrekking tot vertrouwen en invloed. Daartegenover staat dat gedecentraliseerde netwerken, zoals netwerken met andere nabijgelegen collectieve aankoopgroepen en andere voedseltransitie-associaties, erg hoog scoren in vertrouwen en invloed in de transitie georiënteerde aankoopgroepen.

Analyse van de interacties tussen de grassroots-initiatieven en de regime-sactoren

Drivers in for-profit bedrijven

Gegevens voor dit onderzoek werden verzameld door middel van een landelijk onlineonderzoek in drie talen (Frans, Nederlands en Engels) met meer dan 1737 bedrijven uit de Belgische agrofoodsector. In totaal hebben 365 bedrijven gereageerd op de enquête en na kwaliteitscontrole werden 201 enquêtes weerhouden voor de analyse. Het interview sample bevat een merendeel aan micro- en kleine bedrijven. De meesten hadden een

naamloze vennootschap (met beperkte aansprakelijkheid) en bestonden reeds van 16 tot 50 jaar. De meeste bedrijven meldden geen externe steun te ontvangen voor pro-milieuactiviteiten. De meeste van hen ontwikkelden hun pro-milieuacties met hun eigen middelen.

Dit onderzoek had als doel te begrijpen welke drivers (intern, extern) de Belgische agrofoodbedrijven duurzaamheids initiatieven doet nemen. In deze verkennende casestudy is de belangrijkste pro-omgevingsstimulator concurrentievermogen, gevolgd door sociale / wettelijke conformiteit en ten slotte sociale verantwoordelijkheid. De resultaten laten ook zien dat deze drivers complementair en niet-uitsluitbaar zijn. Beleidsmakers moeten dus blijven werken aan regelgevingskaders om de transitie te versnellen, terwijl milieu-acties die ook aan de concurrentie-positie bijdragen en verhoogde sociale verantwoordelijkheid van bedrijven het proces ook ten goede komen.

Het creëren van marktinnovaties door regime-actoren: inzichten in ethiek en governance van duurzaamheidstransities

De analyse van de interacties tussen grassroots en regimeactoren werd verdiept door diepgaand kwaliteitsonderzoek. Hiervoor werden drie initiatieven gekozen die nu goed ingeburgerd zijn in België, waarbij autoriteiten van de provincies hybride regelingen aangingen met for profit en non-profit actoren, respectievelijk in de provincie Henegouwen, Luik en Waals-Brabant. Het onderzoek naar deze drie initiatieven was gebaseerd op de kwalitatieve analyse van semi-gestructureerde interviews, veldobservaties en aanvullende gegevens uit verschillende documentaire bronnen. We hebben 36 face-to-face interviews afgenomen met de verschillende actoren die bij de initiatieven betrokken waren; realiseerden zes observaties van workshops en discussiebijeenkomsten; en verzamelden aanvullende gegevens uit verschillende documentaire bronnen.

De impact van deze initiatieven op de praktijken van de verschillende actoren is zeer vergelijkbaar in Henegouwen en Luik, met als enig verschil de oprichting in Luik van een logistiek platform door de provincie. Daarentegen kan een meer diepgaande impact worden vastgesteld in het geval van het Waalse subsysteem Brabant. In dit lokale productinitiatief zijn niet alleen nieuwe marketingmogelijkheden voor boeren en nieuwe logistieke en promotie-activiteiten door de provincie gecreëerd, maar de kernactiviteiten van de provinciale uitbreidingsdiensten hebben zich in nieuwe richtingen ontwikkeld. Dit contrast kan worden verklaard door de governance regelingen waaraan de initiatieven zijn gerelateerd. In Henegouwen en Luik worden de lokale productinitiatieven geïmplementeerd door reeds bestaande parapublieke organisaties waarvan het bestuur is samengesteld uit grootschalige, reguliere boeren en vertegenwoordigers van de provincie. In Waals-Brabant heeft de oprichting van een toegewijde organisatie nieuwe interacties mogelijk gemaakt tussen verschillende actoren van het agrofoodsysteem - kleinschalige producenten, de Lokale Actie Groepen (onder het Leader programma van de EU) en vertegenwoordigers van de provincie - die verschillende waarden aanhielden. Hun gelijkwaardige stem in het bestuur was een belangrijke factor in het ontwikkelen van nieuwe ethische waarden, en dit heeft een aanzienlijke invloed gehad op de praktijken van alle betrokken actoren

Transformatie van sociale praktijken in interacties tussen grassroots niches en regimes

In het derde thematisch terrein onderzoek naar interacties tussen grassroots niches en regime concentreren we ons op winkels die behoren tot twee grote retailers in België.

De analyse is gebaseerd op de kwalitatieve analyse van 19 semi-gestructureerde interviews. Alle antwoorden werden als anoniem behandeld. De analyse van de terrein gegevens bracht aan het licht dat er mismatches bestaan tussen de praktijken van grootschalige detailhandelaren en die van lokale producenten, die duidelijk werden in alle drie de elementen van het sociaal handelen: materiële hulpbronnen, competenties en betekenissen. Om grootschalige detailhandelaren in staat te stellen lokale goederen te kunnen kopen en verkopen, moest deze discrepantie worden overwonnen in alle drie de elementen: de competenties van alle betrokken actoren, de gebruikte materiële hulpbronnen en de betekenis van prestatie-indicatoren; zoals kwaliteit, vorm en volumes. Onze cases suggereren echter ook dat de mate waarin deze aanpassingen worden doorgevoerd kan verschillen en dat ze grotendeels afhankelijk zijn van de positie van de lokale winkels binnen de algemene strategie van een retailer of een gezonde fast-casual voedselketen. Bovendien suggereren onze resultaten dat voor de inkoop en marketing van lokale goederen de beslissingsbevoegdheid moet worden teruggebracht naar het niveau van de winkel. Hierdoor wordt een hoger niveau van individueel initiatief en institutioneel ondernemerschap door winkelmanagers en werknemers mogelijk dat bijdraagt tot het herconfigureren van de bestaande werkwijzen in de richting van meer duurzaamheid.

Projectaanbevelingen

1. Ons onderzoek heeft aangetoond dat het belangrijkste kenmerk van een succesvolle grondige transformatie de inbedding is van een bepaald initiatief in het bredere sociale netwerk van organisaties die experimenteren met en leren van diepgaande veranderingen in levensstijl voor duurzame agrofoodsystemen. Om dit inbeddingsproces mogelijk te maken, raden we de ondersteuning aan van overbruggingsorganisaties, zoals regionale platforms, koepelorganisaties, kenniscentra, enz. Dergelijke overbruggingsorganisaties, die zowel door de overheid als door de leden worden ondersteund, kunnen een aantal tekortkomingen verhelpen die te maken hebben met inefficiënte distributiekanaalen, een gebrek aan administratieve ondersteuning en een slechte infrastructuur die vaak basisinitiatieven typeren. Bovendien kunnen dergelijke overbruggingsorganisaties sociaal leren bevorderen bij grassroots-initiatieven en bij andere duurzame voedingsverenigingen. Dit samenwerkingsaspect is echter vaak minder eenduidig dan de meer conventionele ondersteunende activiteiten in termen van uitwisseling van beste praktijken, administratieve ondersteuning en juridisch advies. Zoals blijkt uit dit onderzoek, hangt succesvol sociaal leren inderdaad af van procesdimensies zoals niet-dwingende beraadslaging en inclusieve participatie.

2. Onze resultaten suggereren dat het ook belangrijk is om de discrepanties tussen de praktijken van lokale producenten en die van grootschalige retailers en fastfoodketens te overbruggen. Dergelijke mismatches werden gevonden op het niveau van de competenties van alle betrokken actoren, de gebruikte materiële hulpbronnen in de marktpraktijken en de betekenis van prestatie-indicatoren, zoals kwaliteit, vorm en volumes. Onze cases suggereren echter ook dat de mate waarin deze aanpassingen worden gedaan, kan verschillen en dat ze grotendeels afhankelijk zijn van de algemene strategie van een retailer of fastfoodketen. In het bijzonder suggereren onze resultaten dat voor het stimuleren van verandering in levensstijl in de richting van meer duurzaamheid de beslissingsbevoegdheid moet worden teruggebracht naar het niveau van de lokale winkel.

3. Over het algemeen bevestigt onze analyse dat om het transformatieve potentieel van initiatieven op het gebied van agroalimentaire systemen te vergroten, hybride governance afspraken tussen verschillende soorten actoren moeten worden opgezet. Bij deze regelingen moeten niet alleen verschillende categorieën agrovoedingsbedrijven en niet-landbouwactoren

betrokken zijn. Ze moeten ook en vooral gericht zijn op het verlenen van meer stem aan belangen die tot nu toe grotendeels zijn uitgesloten of gemarginaliseerd en die ethische waarden in stand houden die momenteel ontbreken in de conventionele toeleveringsketens. Het is alleen onder die voorwaarde dat een meer systemische ethiek van hervorming van het voedselsysteem concreet omgezet kan worden naar nieuwe strategieën van alle betrokken actoren.

Sleutelwoorden

Duurzaamheidstransities, voedsel en landbouw system, burgerinitiatieven, maatschappelijk verantwoord ondernemen, niche-regime interacties.